

Csepeli György - Molnár Gábor - Prazsák Gergő

A környezet által generált társadalmi-gazdasági konfliktusok

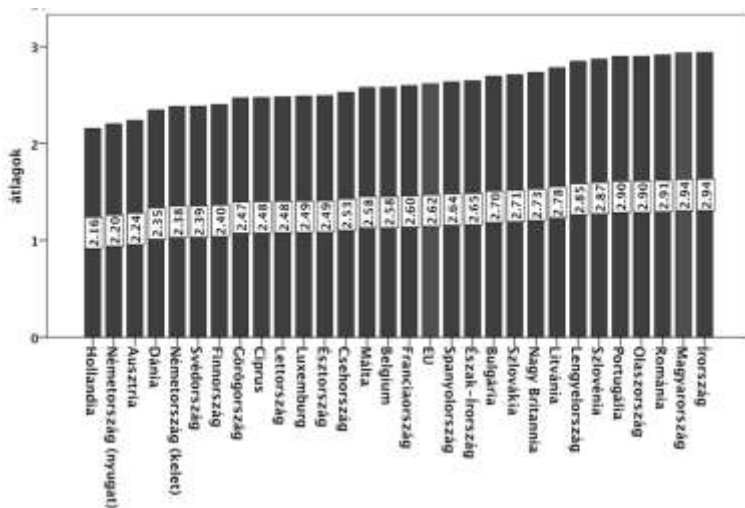
- Hipotézisek a Dél-balatoni vízgyűjtő terület környezet által generált gazdasági-társadalmi konfliktusainak kutatásához

Az Európai Unió által finanszírozott, rendszeres Eurobarometer közvélemény-kutatás keretében 2012 májusában végzett felmérés (77.3) során két állítás kapcsán kérték ki a megkérdezettek állásfoglalását. Az első állítás a következőképpen hangzott: *„A gazdasági növekedésnek elsőbbséget kell kapnia az országban még akkor is, ha ez hatással van a környezet állapotára.”* A másik állítás az előző ellentéte volt. *„A környezetvédelemnek elsőbbséget kell kapnia az országban még akkor is, ha ez hatással van a gazdasági növekedésre.”*¹

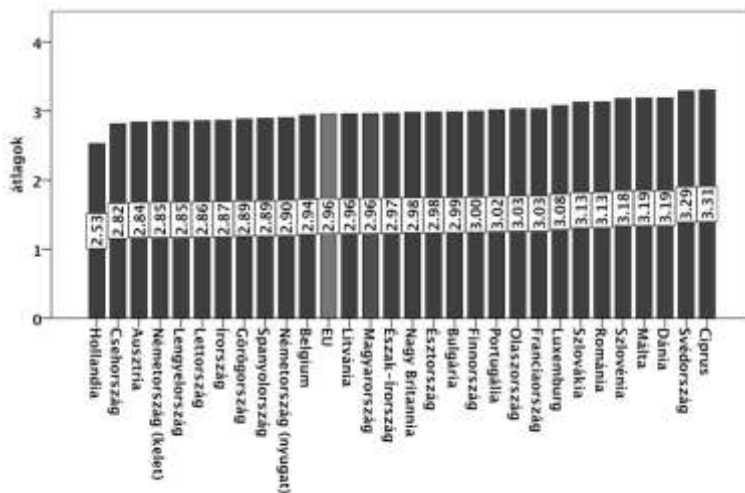
A két állítás tartalma logikailag ugyanaz volt, azonban formája különbözött. Az egyik esetben az egyet nem értés, a másik esetben az egyetértés felelt meg a környezetvédő álláspontnak. Minden országban a reprezentatív mintát két almintára bontották. Az egyik almintának úgy fogalmazták meg az állítást, hogy az egyet nem értés felelt meg a környezetvédő álláspontnak, míg a másik almintában a környezetvédő álláspontot valló válaszadónak egyet kellett értenie az állítással.

¹ Az állításokkal való egyetértést, ill. egyet nem értést egy-egy négyfokozatú skála használatának segítségével tudakolták a megkérdezettektől, ahol 1: "egyáltalán nem ért egyet"; 4: "teljesen egyetért".

TERMÉSZETI ÉS TÁRSADALMI ERŐFORRÁSAINK

1. ábra. "A gazdasági növekedésnek elsőbbséget kell kapnia az országban még akkor is, ha ez hatással van a környezet állapotára." állítással való egyetértés az Európai Unió országaiiban

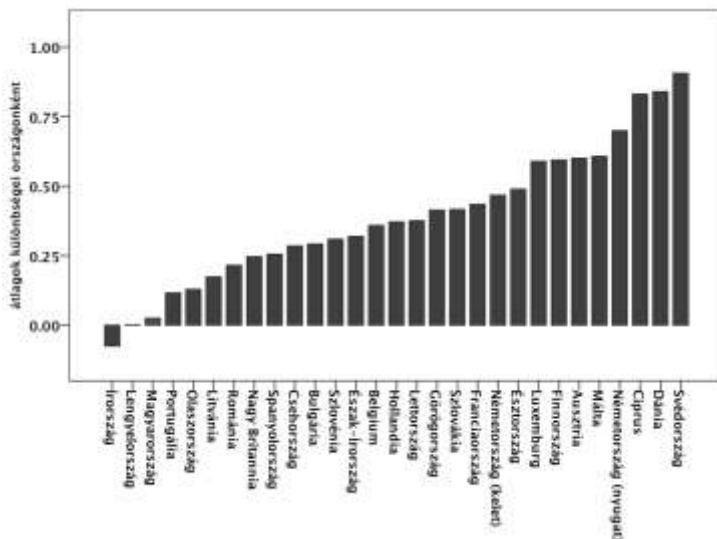

2. ábra. "A környezetvédelemnek elsőbbséget kell kapnia az országban még akkor is, ha ez hatással van a gazdasági növekedésre." állítással való egyetértés az Európai Unió országaiiban

TERMÉSZETI ÉS TÁRSADALMI ERŐFORRÁSAINK

Az 1. és a 2. ábra azt mutatja be, hogy országoként hogyan alakultak az egyetértési átlagok a kétféle módon megfogalmazott állításokkal kapcsolatosan. A két ábra összehasonlítása azt mutatja, hogy az EU országokban a környezetvédelemmel ellentétes állásponttal kapcsolatosan kisebb mértékű az egyetértés a környezetvédelmet pártoló állásponttal kapcsolatosan mutatott egyetértéshez képest. (2.62 az EU átlag az első esetben és 2.96 az EU átlag a második esetben).

Magyarország az élen jár a gazdasági érdekeket a környezetvédelemmel szemben előnyben részesítő álláspont elfogadásában, egyedül Írországban erőteljesebb a gazdasági növekedés preferenciája. A környezetvédő állítás elfogadása ennek megfelelően kevésbé jellemző Magyarországon, bár mint látni fogjuk, a két magyar alminta válaszaik nincsenek teljes összhangban egymással. A környezetvédelem és a gazdasági növekedés közötti harmóniával kapcsolatos társadalmi megegyezés, azaz az összhang mértékének megállapításához érdemes az országokénti két alminta válaszait összehasonlítani. Tekintettel arra, hogy szinte valamennyi országban a környezetvédő álláspont elfogadása erőteljesebb, a második és az első állítás elfogadásának átlagos különbségeit célszerű megnézni a felmérésben résztvevő országok szerint. Ezt mutatja be a 3. ábra.

3. ábra. Környezetvédelem és gazdasági növekedés közötti feszültség percepciójának átlagos mértéke az EU országokban

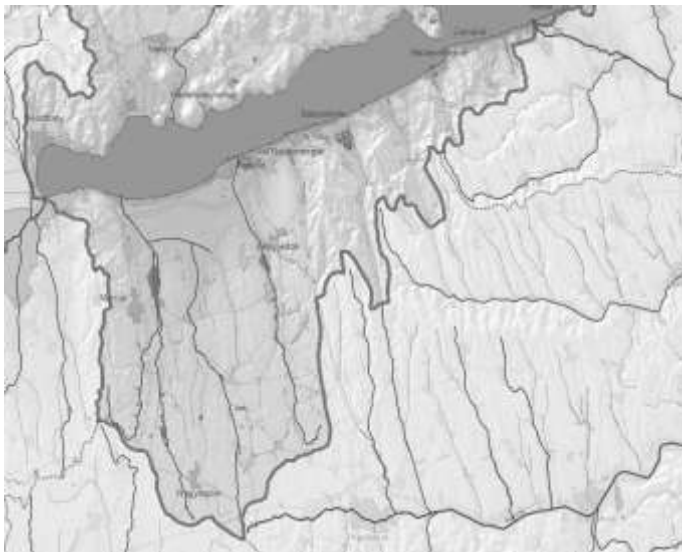
A 3. ábra azt mutatja, hogy az EU országokban a két almintá válaszait összehasonlítva milyen mértékű volt az inkonzisztencia. Inkonzisztencián azt értjük, ha az egyes országokban a két almintá tagjai körében tapasztalt környezetvédelmi attitűd mértéke a kérdés feltételétől függ. Amennyiben a környezetvédő állásponton lévők arányai a két almintában lényegesen nem térnek el egymástól, konzisztenciáról beszélhetünk (azaz akkor, ha a válaszolók a kérdés megfogalmazásától függetlenül hasonló válaszokat adtak).

A táblázatból látható, hogy a konzisztencia leginkább Svédország, Dánia, Ciprus, Németország, Málta, Ausztria esetében figyelhető meg. Ezekben az országokban a kérdés megfogalmazásától függetlenül a környezetvédő állásponton lévők vannak többségben. Ezzel szemben Írországban, Lengyelországban, Magyarországon a környezetvédő álláspont elfogadottsága attól is függ, hogy a kérdést miként teszik föl a válaszadóknak. Írország esetében pedig azt is megfigyelhetjük, hogy a gazdasági növekedés elsőbbséget élvez a környezetvédelemmel szemben (Lengyelország és Magyarország esetében gyakorlatilag ugyanakkora a gazdasági növekedés és a környezetvédelem támogatottsága). Ezekben az országokban a környezetvédő állásponton lévők és a gazdasági növekedés támogatói között vagy feszültség van, vagy pedig a kiforrott közvélemény hiányzik a kérdéssel kapcsolatban. (Angelusz 2000)

Az Eurobarometer 2012-es vizsgálatának eredményeit összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a magyar társadalomban a környezetvédelem attitűdjé beágyazatlan, az emberek megosztottak vagy bizonytalanok annak a kérdésnek a megítélésében, hogy a gazdasági érdekek oltárán feláldozhatók-e vagy sem a környezetvédelmi értékek.

Ezek az eredmények adják a hátteret annak a kutatásnak, melynek előzetes eredményeiről ebben a cikkben számolunk be.² A kutatás célja egy jól körvonalazott földrajzi tér, a Balaton déli vízgyűjtő területe környezet által indukált gazdasági-társadalmi konfliktuspotenciáljának felmérése.

² „Az emberi tevékenység hatása, valamint az ezekkel összefüggő társadalmi konfliktusok komplex vizsgálata egy sekélyvízű tóhoz tartozó érzékeny földrajzi terület (Balaton víztest és déli vízgyűjtője példáján” c. projekt (TÁMOP-4-2-2-A-11/1/KONV-2012-0038)

1. térkép. A Dél-Balaton vízgyűjtő területe
(forrás: VKKI 2010:9)

A környezet által generált gazdasági-társadalmi konfliktusok feltérképezése érdekében a terület számos környezetügyben érintett ágencsoportja körében végzünk kutatást, kiemelten a lakosság, a gazdasági vállalkozások és az önkormányzatok körében. Az egyes ágensek megkérdezését megelőzően, a kutatási dimenziók kialakítása és a megfelelő kérdések megfogalmazása érdekében fókuszcsoportos kutatást végeztünk. Ebben a cikkben a fókuszcsoportos kutatás eredményeit ismertetjük. A későbbiekben mindhárom ágensi körben reprezentatív szociológiai kutatást is végzünk.

Mindhárom ágens esetében a „természet” jelenti a kiindulópontot, melynek oppozíciójaként jelenik meg az „ember” akinek a maga gazdasági érdekei szempontjából racionális intervenciói egy konzekvens természetvédő logika szerint konfliktusként reprezentálhatók. A „természet” ideáltipikus reprezentációja feltételezésünk szerint a természet kutatásával hivatásszerűen foglalkozó kutatók körében deríthető ki leginkább.

E kutatási célnak megfelelően a Tihanyban működő Balatoni Limnológiai Intézet tudományos munkatársai körében került sor első fókuszcsoportos vizsgálatunkra, melyet a Kaposvári Egyetem doktori hallgatói közreműködésével végeztünk. Az Intézetet Klebelsberg Kuno kultuszminiszter

alapította 1927-ben, 2012 óta az MTA Ökológiai Kutatóközpont szervezeti keretébe tartozik, a Balatonnal foglalkozó kutatások központja.

Az intézeti kutatókkal készített egyéni és csoportos interjúkból kiderült, hogy számukra a tó, mint természeti objektum fizikai és biológiai tényezők alkotta sajátos egyensúlyi rendszer. Az ember ezt az egyensúlyi rendszert veszélyezteti. A kutatók szavaiból az derült ki, hogy a tó akkor lenne ideális helyzetben, ha ember egyáltalán nem élne mellette. Abba a kutatók nem gondoltak bele, hogy ebben az esetben ők sem élhetnének és dolgozhatnának a tihanyi öbölben.

A fizikai tényezők által meghatározott egyensúly a Balaton esetében elsősorban a víz szintjére vonatkozik. A vízszint folyamatosan változik, de a tó állapotát egyaránt veszélyezteti, ha sok vagy kevés a víz benne. A vízszint változásait befolyásolja a globális felmelegedés, mely a kutatók szerint a Földön élő emberek tevékenységeire vezethető vissza. A globális felmelegedés következménye a Balaton körül is megmutatkozik. Forró, aszályos nyarak, zabolázatlan viharok, nagy ingadozást mutató esőzések tartoznak a következmények sorába.

A tó biológiai egyensúly hordozója is. Az egyensúlyt a tóban élő növény- és állatfajok sokfélesége tartja fenn. Konfliktus forrása, ha egyik-vagy másik faj kiesik, vagy új faj jelenik meg. Példaként hozták fel a kutatók a vándorkagylók esetét, melyek első egyedei a Sión át a Balatonba felúsztatott hajók egyikén érkeztek a tóba, majd ott gyorsan elszaporodva, kiszorították az őshonos kagylófajtákat (többek között ez lett a híres tihanyi „kecskeköröm” sorsa is).

A szúnyogok a biodiverzitás részei. Az ember azonban, szenvedve a szúnyogok csípéseitől, irtja a szúnyogokat, amivel sérti a természetet. Ennek következtében az elmúlt években eltűntek a fecskék a tó körüli házak ereszei alól. A konfliktus ebben az esetben feloldhatatlan.

A vízszint mellett a vízminőség szempontja is fontos meghatározója az egyensúlyi állapotnak. A víz minőségét egyértelműen befolyásolja a tó körül élő emberek tevékenysége.

A Balaton vizének minősége a rendszerváltozás óta eltelt évtizedekben drasztikusan javult. A javulás oka, hogy a Balaton környéki mezőgazdaság többé nem alkalmaz műtrágyát, mely korábban bemosódott a vízbe. Az ipari termelés leépülése véget vetett a korábban jellemző drasztikus ipari szennyeződésnek. Sokat javítottak a víz minőségén a Kis-Balaton térségében létesített tározók is.

A szennyvízelvezető csatornarendszer kiépítése, a mozgó WC-k telepítése következtében megszűnt a tisztítatlan szennyvíz Balatonba való

ömlése. Mindez azt mutatja, hogy az ember jelenléte ugyan megzavarja, felborítja a „természet” ideáltipikus egyensúlyi rendszerét, de az ember egyúttal arra is képes, hogy az egyensúlyt magasabb szinten helyre tudja állítani.

Különös konfliktus, amikor a környezetvédelmi logikák ütköznek egymással.

A Natura 2000 keretében védett területeken például nem lehet kerékpárutakat építeni, melyek jelentős mértékben elősegíthetik Balaton-környéki környezetbarát közlekedést. A tilalom oka, hogy a kerékpárutak elvágják a békák közlekedési útvonalaikat.

A Balaton esetében is ugyanaz a dilemma, amit az Eurobaromter kutatásban az európaiaknak megfogalmaztak: *„A gazdasági növekedésnek elsőbbséget kell kapnia az országban még akkor is, ha ez hatással van a környezet állapotára”* vagy *„A környezetvédelemnek elsőbbséget kell kapnia az országban még akkor is, ha ez hatással van a gazdasági növekedésre.”*

Ezt a dilemmát feszegettük a következő két fókuszcsoportos vizsgálat során. Helybeli vállalkozókat kérdeztünk, akik úgy látták, hogy a Dél-Balaton vízgyűjtő területe gazdasági potenciál szempontjából nem egységes. A parti sáv megkülönböztetendő a parttól távoli részekről. A Balaton természeti értelemben vett egyensúlyi állapotát elsődlegesen a parti sávon történetek befolyásolják. A vállalkozók szerint a parti sáv az idegenforgalom helyszíne, melynek fő problémája az évszaktól való függőség. A part mentén nyáron jóval dinamikusabb és aktívabb élet van mint másik három évszakban.

A parti sáv kikövezése jellegzetes példája a tó egyensúlyi állapotába való beavatkozásnak. Hasonló jellegű konfliktus forrása a kikötők létesítése.

Vitorlázókötőket vagy csónakkikötőket kellene létesíteni inkább? Konfliktus van a vitorlázásban érdekeltek és a (motoros) csónakozás hívei között. (A zászló jelenleg a vitorlázóknak áll.)

A halászati ipar érdekei a nagytömegű halfogás mellett szólnak. Ez csak agresszív telepítés esetén lehetséges. A telepítés ráadásul olyan halfajták bekerülését jelenti a tóba, melyek korábban ott sosem voltak. Évekkel korábban a Balatonba telepítettek angolnákat, melyeket utóbb rejtélyes betegség támadt meg, aminek következtében tömegesen elpusztultak. A döglött angolnák látványa iszonyattal töltötte el a fürdőzőket, akik a következő években kevesebben jöttek. Az angolna-mizéria megoldását végül az angolnák telepítésének befejezése hozta el.

Az ugyancsak betelepített busák balatoni karrierje még ma sem ért véget. A busák a horgászok számára érdektelenek, de a halászok számára ezek a halak értékesek, mert nagy számban kifoghatók, és jól eladhatók

(akár takarmánynak is). Bár a busa ma már nem telepíthető, a Balaton korántsem busamentes. Mint az interjúkból megtudtuk, a környező halastavak Balatonba szivárgó vizében vannak busa-ikrák, melyek a Balatonban lelnek életre. Akár halászokról, akár horgászokról van szó, az algásodás mindkét csoportnak jó, mert ahol sok az alga, ott sok a hal is. A fürdőzők azonban az algás víztől irtóznak.

A vállalkozók számos konfliktus okát az egységes szabályozás hiányában látták. Szabálysértés esetén világos és szigorú szankciókat sürgettek.

Az interjúban sorozatosan visszatért a jogkövető és a kriminális cselekvések konfliktusa. Az illegális halászat a halászati ipart létében fenyegeti. A feketén végzett hulladéklerakás a természeti egyensúly teljes felborítását eredményezi azokon a területeken (erdőkben, a parttól távoli földeken), ahol ez a tevékenység bekövetkezik. Az idegenforgalom elválaszthatatlan a bűnözéstől.

A vállalkozók egyetértettek abban, hogy komoly lehetőség lenne a Dél-Balaton menti térségben alternatív, környezetkímélő energiatermelésre (szélergia, napenergia, geotermikus energia kiaknázása).

Az önkormányzati ágenszt a polgármesterek képviselték, akikkel szintén fókuszcsoportos beszélgetést szerveztünk. A polgármesterek egyetértettek a vállalkozókkal abban, hogy az adminisztratív szabályozás sokat tehet a környezet által generált társadalmi-gazdasági konfliktusok elhárítása érdekében. Felléptek az átfogó és koncentrált fejlesztési politika mellett, mely eleve számol a környezetvédelem szempontjaival. Fontosnak tartották a lakosság környezetvédelmi tudatosságát, melynek szintjét alacsonynak ítélték. Elmondásuk szerint a környezetvédelmi attitűd a szavak szintjén ugyan jelen van, viszont a szavak nem jelennek meg a gyakorlati tettekben.

A környezetvédelmi szervezetek működését ellentétesnek ítélték a valós környezetvédelem érdekeivel. Egyetlen pozitív példaként a Szentkirályszabadjára tervezett repülőtér létesítésének megakadályozását említették, amelyben a Dél-Balaton part menti civil környezetvédő szervezeteknek komoly szerepük volt.

Végezetül a legérdekesebb konfliktusforrást említjük, melynek létrejöttéhez korábban nem is gondoltunk. A Limnológiai Intézet kutatói említették elsőként, hogy a nemzetközi, országos és helyi média jelentős konfliktusgeneráló képességgel rendelkezik. Utóbb a vállalkozók és a polgármesterek is megerősítették, hogy a média által teremtett valóság ki tudja szorítani a tapasztalati valóságot, s azt is láttatni képes a médiafogyasztó közönséggel, ami nincs.

Az már a médiaüzenetek befogadás-lélektanának törvényei által magyarázható, hogy a média valóságteremtő funkciója inkább a negatívumok, mintsem a pozitívumok jegyében érvényesül. A közönsége maximalizálásában érdekelt média a Balatonról szólva alapvetően két eljárást alkalmaz. Az egyik eljárás a létező negatívumok (bűnözés, algásodás, vízszint-ingadozás) felnagyítása. Jó példa erre a Sió csatorna démonizálása, melyre akkor kerül sor, ha a Balaton vízszintje történetesen alacsony. A másik eljárás álhírek, rémhírek, híresztelések napirenden tartása. Cápák, emberevő harcsák, világháborús bombák, roncsok szerepelnek ezekben a hírekben. Egyik eljárás során sem nélkülözik a „szakértőket”, akik feladata a hírek hitelesítése.

A Balaton médiareprezentációja a két eljárás következtében kimeríti a „katasztrófa-propaganda” összes ismervét. A megkérdezettek nem zárták ki, hogy a negatív Balaton-kép súlykolása összefüggésbe hozható a turistákért folytatott konkurenciaharcra, mely a Balaton és a horvát tengerpart között zajlik.

A fókuszcsoportos kutatások alapján megfogalmazhattuk a Dél-Balaton térség környezet által generált gazdasági-társadalmi konfliktus potenciáljára vonatkozó hipotéziseinket.

Úgy látjuk, hogy a magyar lakosságra a környezetvédelmi témákkal kapcsolatos állásfoglalásokra általában jellemző szkepticizmus és bizonytalanság a Dél-Balaton vízgyűjtő területén élő lakosság, az itt működő vállalkozások és önkormányzatok képviselői köreiben is megtalálható. A helyzet specifikuma hipotézisünk szerint az, hogy a térségben korábban aktívan végzett ipari és mezőgazdasági tevékenységek megszűnésével erőteljesen szűkült a környezetre káros gazdasági hatások köre. A megmaradt tevékenységek káros hatásai feltételezésünk szerint aktív környezetvédelmi beavatkozások révén korlátozhatók. Feltételezzük továbbá, hogy a környezetvédelmi érzékenység a lakosság körében alacsony fokú, s a jövőben a természet és a társadalom közötti egyensúly megteremtése csak akkor lesz lehetséges, ha az emberek természetről alkotott elképzeléseiben alapvető változás megy végbe.

Irodalom

ANGELUSZ R. (2000): *A láthatóság görbe tükrei*. Budapest: ÚJ MANDÁTUM

EUROBAROMETER 77.3 (May 2012)

Vízügyi és Környezetvédelmi Központi Igazgatóság, Közép-dunántúli Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság. 2010. *A Víz Keretirányelv hazai megvalósítása. Vízgyűjtő gazdálkodási terv. 4-2 Balaton közvetlen*